

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2019 | ÅRGÅNG 23

Bokförlaget THALES

→ ETIKPROFESSORN OCH IDROTTE:

OM IDROTT, KONST, BEUNDRAN OCH FASCISTISKT SJÄLSLIV

Ingvar Johansson

Introduktion

»VÅRT INTRESSE FÖR elitidrotten bygger på värderingar som inte hör hemma i ett demokratiskt samhälle». Så skriver Torbjörn Tännsjö i sin självbiografiska bok *Etikprofessorn* (Tännsjö 2018: 70). Citatet kommer från ett kapitel som har titeln »Elitidrott och förakt för svaghet».

Såvitt jag vet är detta fjärde gången han på svenska går till storms mot intresset för elitidrott. Första gången var på DN Debatt för 25 år sedan under rubriken »Elitidrott liknar fascism» (Tännsjö 1994), andra gången var rubriken »Elitidrotten bygger på osunda värderingar» (2000b), och tredje gången »Den olympiska tanken granskad» (2012). Till den första och tredje gången skrev jag genmälen (Johansson 1994; Johansson och Hjelm 2012).¹ Ingen av gångerna tog han sig tid att gå i svaromål. Men i sin nya bok *Etikprofessorn* försöker han äntligen komma med ett genmäle. Tyvärr utan att ha förstått mina centrala invändningar.

Tredje gången gillt, säger ett gammalt optimistiskt ordspråk. Jag gör därför här ett tredje och mer utförligt försök att få honom – och inte bara honom, utan också andra idrottskritiker – att bättre förstå hur idrott faktiskt fungerar. I tur och ordning kommer jag att beskriva vad som skiljer idrottsutövande från konstutövande, varför idrott drar publik, vad det är som beundras i idrott respektive konst, samt förhållandet mellan beundran och fascistiskt själsliv i form av förakt för svaghet.

Tännsjö, som spelar ut idrott mot konst, är primärt ute efter att kritisera dem som tycker om att titta på elitidrott, men först vill jag presentera vad jag anser vara det som idrottens åskådare kommer för att se och uppleva.

Idrottstävlingar, vad är det?

LIKSOM DET FINNS många konstarter (litteratur, musik, bildkonst,

teater, film, etc.), så finns det också många typer av idrott. Dessa kan buntas ihop på olika sätt, t. ex. i individuella idrotter och i lagidrotter. Och inom varje specifik typ går det att skilja mellan vad man i vardagligt tal kallar motionsidrott resp. tävlingsidrott.² Utövarna av motionsidrott har som huvudsyfte att hålla kondition och hälsa vid liv; tävlingsmomentet är därför nedtonat eller borttaget. I tävlingsidrotten är däremot tävlingsmomentet centralt; även om det tas mindre allvarligt i amatörtävlingar än inom elitidrotten. Den här artikeln handlar mest om tävlingsidrott, i fortsättningen kallad enbart idrott.

För mina pedagogiska syften är skillnaden mellan två slags idrotter väsentlig. Vissa idrotter kräver en samtidigt existerande motpart, medan för andra sådan samtidighet inte är nödvändig. Låt mig kalla de förra *konfrontationsidrotter* och de senare *mättningsidrotter*.³

Exempel på konfrontationsidrotter är fotboll, volleyboll, badminton, brottning, etc. Det krävs för tävlingen (eller motionerandet!) att minst två tävlande parter (eller motionärer) samtidigt konfronterar varandra på tävlingsarenan. Sådan samtidighet är också vanlig i idrotter som löpning, skidåkning och simning, men den är inte nödvändig. Var och en av de tävlande kan var för sig springa/åka/simma på tid, varefter tiderna jämförs. Men i idrotter som längdhopp och spjutkastning är det nästan omöjligt med samtidighet. Var och en av de tävlande måste var för sig göra hopp/kast som mäts och jämförs. Också tyngdlyftning är en mättningsidrott; vikten på vad som olika personer kan lyfta mäts och jämförs. Till mättningsidrotterna hör likaledes bedömningsporter som simhopp, konståkning och gymnastik. Här ersätts de objektiva mätningarna av uppskattningarna från en grupp specialutbildade bedömare, vilka också förväntas kunna bortse från personliga sympatier.⁴

I mättningsidrotter kan man utan vidare tävla mot sig själv, d.v.s. mot sina egna tidigare uppmätta prestationer. I konfrontationsidrott är detta svårt, eftersom det förutsätter att motståndaren har exakt samma förmåga som vid förra

tävlingstillfället. Alla som anser det moraliskt fult att tävla mot andra, och endast godkänner att man tävlar mot sig själv, vill i praktiken radera ut alla konfrontationsidrotter. De kan inte ens tillåta dem som motionsidrott, eftersom varje konfrontationsidrott (t. ex. den vanliga motionsidrotten innebandy) innehåller en direkt kamp mellan två parter.

Det är bara i mätningsidrotter man kan sätta rekord, må det vara personliga, svenska, eller rentav världsrekord. I exempelvis fotboll och badminton finns inga svenska rekord och världsrekord, bara tillfälliga svenska mästare och världsmästare. Detta enkla faktum tycks Tännsjö inte ha noterat, annars skulle han inte om de olympiska spelen som underhållning kunna skriva:

Men ytterst finns ett syfte med allt detta. Man kan tänka sig de olympiska spelen som ett slags vetenskapliga laboratorier, där experiment anställs för att fastställa om någon verkligen sprungit snabbare eller hoppat högre än någon tidigare gjort. Mätresultaten utvisar hur fort det har gått, hur högt man har hoppat, och de kan ställas i relation till resultaten av tidigare mätningar. [...] Visst finns inom de olympiska lekarna ett tävlingsmoment. [...] Men i relation till det djupare syftet är tävlingsmomentet ovidkommande. (2012: 12–13)

Alla idrotter kan alltså inte dras över en kam, och lusten att se rekord slås kräver sin speciella kommentar, vilken jag senare ger. Men om Tännsjö ska ha rätt, så måste hans tes vara korrekt för den idrott i världen som har i särklass både flest utövare och flest åskådare. Det är lag- och konfrontationsidrotten fotboll, vilken också är representerad i OS. Det är dessutom en idrott som jag på en mängd olika sätt har direkt erfarenhet av, och med stor säkerhet vågar uttala mig om. Den kommer därför att bli mitt oftast använda exempel.

Under 1900-talet kunde fler och fler utövare av fotboll gå från att vara amatörer till att bli professionella eller halvprofessionella, och trenden tycks fortsätta. Men för att förstå idrott måste man till att börja med förstå varför det existerar idrott som praktiskt taget

saknar publik, vilket ofta är fallet i de lägre fotbollsdivisionerna och i korpfboll. Egenheterna i detta fenomen – idrott utan publik – är den kärna kring vilken sedan andra mänskliga intressen adderar sig och frambringar det i hela världen mycket utbredda idrottsintresset.

Kort och gott: idrott utan publik är tävling för tävlingens egen skull. Tävla och kämpas görs det om mycket här i livet. Om att få ett visst jobb, om att få en viss slags utbildningsplats, om en älskad persons gunst, och så vidare. Men i sådana fall går tävlingen ut på att tillkämpa sig något som ligger utanför kampen själv. I amatöridrott är däremot själva vinnandet det man primärt traktar efter. Visserligen får vinnarna ibland också pokaler eller medaljer, men detta är bara symboler för vinsten, inte det som driver dem att tävla.

Professionell idrott förutsätter betalande åskådare, och med den förhåller det sig förstås lite annorlunda. Här tävlar de inblandade också för att på ett för dem själva trevligt sätt försörja sig, och ibland för att bli rika och berömda. Normalt så är emellertid de som inte gillar att tävla för tävlingens egen skull inte motiverade att underkasta sig den mycket långvariga och hårda träningsdisciplin som krävs för att bli proffs. Också i botten av den professionella idrotten hittar man fenomenet tävling för tävlingens egen skull.

Att tävla för tävlingens egen skull förutsätter att man på förhand inte är hundra procentigt säker på vem som kommer att vinna. Det är detta som förklarar varför fotboll och många andra bollsporter har en uppdelning i högre och lägre divisioner, varför idrotter som boxning och tyngdlyftning har en uppdelning i viktklasser, och varför det finns parasporter (tidigare kallade handikappidrott). En stor del av uppdelningen i kvinnlig och manlig idrott, om än inte av all, har samma grund. Utan uppdelningar av de nämnda slagen försvinner det eftertraktade tävlingsmomentet.

Idrott kan sägas lyfta ut ur vardagslivet det ofta förekommande tävlingsmomentet, och sedan förlägga det i en alldeles egen samhälleligt avgränsad sfär kallad idrottstävlingar.

Aktivitet för aktivitetens egen skull

ATT TÄVLA FÖR tävlingens egen skull är bara en av många typer av aktiviteter som utförs utan att syfta till något annat än till den pågående aktiviteten själv. Paradexemplet är naturligtvis sex. Men de flesta hobbyaktiviteter och lekar har också denna icke-instrumentella karaktär. Man gör det man gör – sin hobby eller leker – enbart därför att det är trevligt för stunden, inte för att det leder till ett bestående resultat. Inom konstområdet är fenomenet också vanligt. Många målar tavlor endast för målarglädjen utan någon förhoppning om försäljning; många skriver dikter och berättelser för själva formuleringsglädjen skull utan hopp om publicering; många spelar ofta på sina musikinstrument bara för skojs skull; och så vidare.

För de flesta av dessa målare, författare och musiker är det normalt en bonus i livet om andra på ett uppskattande sätt ser, läser respektive hör vad de åstadkommer. Men förekomsten av publik är just bara bonus, inte en nödvändig betingelse för att de ska utöva sin konst. Och precis detsamma gäller för amatörfotboll. Det är trevligt med lite publik, men man spelar även om den inte finns.

Att jag lyfter fram den här likheten betyder inte att jag anser att konstutövande och idrottsutövande är samma sak. Tvärtom, jag anser att de i sitt innersta väsen är artsilda. I amatörens konstutövande finns till skillnad från i idrottsamatörens aktivitet inget tävlingsmoment. Det handlar istället om, för att damma av en gammal klyscha, att uttrycka sig själv. Klyschan är vanligtvis i behov av kvalificeringar av vad »att uttrycka sig själv» egentligen betyder, vilket blir olika för olika typer av konstutövande; men på den abstraktionsnivå jag för tillfället befinner mig passar den utmärkt.

Visserligen tillkommer ett tävlingsmoment genast en konstutövande amatör försöker komma in på t.ex. en målar-, författar- eller musikskola, eller försöker få ställa ut, få bli publicerad eller få spela inför publik. Men det är inte tävling för tävlingens egen skull, utan tävling i traditionell mening. Man kämpar enbart om något som ligger utanför tävlingen själv, att komma in på en

utbildning eller att få visa upp sin konstnärliga uttrycksförmåga inför publik.

Inte ens poetry slam kan betraktas som idrottstävlingar, eftersom det i dessa är publiken som görs till domare. I musiktävlingar som dagens Eurovisionsschlagerfinaler (världens största underhållningsprogram) är det uppenbart att man i stor utsträckning tävlar om vem som går hem hos publiken, inte om vem som är bäst i någon väl avgränsad musikalisk mening.⁵

Vad får då amatöriddrottare att idrotta? Vad får t. ex. spelare i de lägre fotbollsdivisionerna att år efter år med glädje och entusiasm fortsätta spela?

Att försöka vinna kräver fokusering, koncentration och mental anspänning. Modern empirisk lyckoforskning har entydigt visat att många människor upplever stor lycka när de har flyt i en aktivitet som innehåller en för dem lagom dos utmaning; låt mig kalla det *anspänningslycka*. Det behöver naturligtvis inte alls röra sig om idrott, men den finns i idrott till skillnad från i lekar och sällskapsspel när dessa lever upp till namnen.⁶ Även de som förlorar i idrott upplever normalt anspänningslycka. Vinst liksom publik är för dem bonus, inte något som är nödvändigt för att de ska fortsätta att idrotta. Om det vore sant att segraren tar allt, så skulle det inte finnas någon idrottsrörelse.

Den nämnda anspänningslyckan lever inom idrotten i symbios med gemenskapslycka. Människan är en social varelse som behöver bekräftelse från andra människor, och idrott är bra på att skapa sådan. I lagidrott är det uppenbart hur gemenskapen inom laget i dess kamp mot motståndarlaget skapar gemenskap. Men fenomenet uppträder också i individuella idrotter, eftersom den till synes ensamt tävlande personen är omgiven av ett team av ledare, tränare och andra som gör allt för att den tävlande ska lyckas så bra som möjligt. Både elitcyklister och elitskidåkare tackar för övrigt ofta sitt team för sina framgångar.

Men det finns ytterligare ett slag av gemenskapslycka, om än av tunnare slag, som idrott också ger upphov till. I idrott måste alla de tävlande vara överens om att det ska tävlas, och att det ska

finnas regler för tävlingen och funktionärer som ser till att reglerna efterlevs. Om idrott enbart söndrar, vilket många idrottskritiker inbillar sig, så skulle idrotten snabbt dö ut. Empiriskt går det lätt att belägga att det ofta uppstår en form av gemenskapskänsla mellan de som sysslar med samma idrott – trots att det gemensamma består i att de tävlar mot varandra.

Initiativtagaren till de olympiska spelen, Pierre de Coubertin, såg för övrigt spelen som ett medel att bevara fred. Och i backspeglarna kan vi se att de gånger som några länder bojkottat arrangörsländet, så har detta berott på en politisk kritik som gjort att de anser att det inte ens finns gemenskap nog för att ställa upp i tävlingar.

Kloka sociologer har sedan länge insett det felaktiga i tron att kamp och tävling alltid och till själva sin natur är en söndrande faktor. Här kommer ett citat från den svenske sociologen Johan Asplund, i vilket jag bytt ut ordet »konflikt» mot »fotbollsmatch» och ordet »fiende» mot »motspelare» (Simmel är en tysk sociolog från förra sekelskiftet):

Om jag förstått honom rätt, så menar Simmel att fotbollsmatcher kan förena två parter snarare än skilja dem åt. En fotbollsmatch kan öka förståelsen mellan två parter snarare än minska den. Och för motspelarna hyser man ofta respekt eller högaktning. Fotbollsmatcher behöver inte innebära att sociala relationer bryter samman, utan fotbollsmatcher kan etablera sociala relationer. »Fotbollsmatch» och »interaktion» är inte varandras motsatser, utan en fotbollsmatch är en form av interaktion. (Asplund 1970: 53)

Slutsatsen av mina påpekanden kan formuleras som följer: tävlingar för tävlingens egen skull är ett utbrett fenomen därför att de väver ihop två väsentliga former av mänsklig lycka, anspänningslycka och gemenskapslycka. Möjligheten till bonus i form av såväl vinst som publik ökar dragningskraften än mer.

Jag tycker att Tännsjö inte någonstans i det han skrivit om idrott visar medvetenhet om det som jag nu satt strålkastarljuset på. Kanske han vill försvara sig med att det egentligen är åskådarnas

själsliv han varit intresserad av (se nästa avsnitt), men för att på djupet kunna diskutera idrottens åskådare bör man ha en rimlig uppfattning av vad det är de finner intressant att titta på.

Varför finns det åskådare?

REDAN I HANS första artikel dominerar hos Tännsjö kritiken av elitidrottens åskådare, men idrottsutövarna själva har ännu inte helt tagits bort från scenen. Det gör han emellertid senare. Numera hävdar han att det enbart är åskådarnas själsliv han anser sig ha velat dissekera och kritisera: »Jag hade inte alls uttalat mig om de värderingar som låg bakom idrottsutövarnas intresse för idrott eller idrottsrörelsens aktiva *medlemmars* engagemang» (2000b: 158, 2018: 75). Den som bara tittar på rubrikerna till Tännsjös artiklar kan verkligen inte tro att han vill göra en sådan begränsning; Tännsjö bär själv ett betydande ansvar för vad han idag kallar ett »enkelt missförstånd» (2018: 75). Men jag ska nu i fortsättningen enbart diskutera publik.

Låt mig med en gång sammanfatta min åsikt: *medan merparten av idrottsutövarna primärt tävlar för tävlingens egen skull, så kommer större delen av publiken primärt för att se just sådan tävlan*. Man kan säga att utövarna aktivt *genomlever* ett tävlingsmoment som de sökt för *anspänningsmomentets* skull, medan betraktarna emotionellt *upplever* en tävling som de sökt för *spänningsmomentets* skull. Att genomleva med anspänning och att uppleva med spänning är skilda saker, men båda har som centrum tävlingar för tävlingars egen skull. Så uppfattar inte Tännsjö saken.

Han gör en distinktion mellan två typer av elitidrott, och jag ska inledningsvis med utgångspunkt i den skilja på två olika slags skäl man kan ha för att gå och se på idrott. En typ av elitidrott är, säger Tännsjö, »den som exemplifieras av en individ som drivit sin speciella talang till fulländning», och en annan är »den som exemplifieras av ett nationslag som driver ett helt folk till euforins gräns» (2018: 72).

Här finns en distinktion att göra, men Tännsjö ger den en felaktig nyans genom att knyta den till skillnaden mellan individuella

idrotter och lagidrotter. Det är ju inte bara svenska landslag som kan driva idrottssverige till »euforins gräns»; fotbollslandslaget 1994 är Tännsjös exempel. Eftersom han är generationskamrat med mig, så måste han rimligtvis också minnas vad en gång i tiden Björn Borg och Ingemar Stenmark ställde till med i fråga om svenskyra.

Å andra sidan är det inte bara individer som kan driva sin typ av idrott till fulländning. I lagidrotter skapas ibland (först i basket) så kallade »dream teams». Dessa lag tittar de flesta på inte för att de håller på laget, segern är i princip på förhand given, utan just för att de vill se ett lag som drivit sin idrott till närmast fulländning.

Ett slag av skäl att bli åskådare är alltså att man håller på någon av de tävlande och vill uppleva den spänning som följer av att man vill se den/de man håller på segra. Blir det vinst blir man glad (i vissa fall euforisk), och blir det förlust blir man ledsen, men man drabbas absolut inte av det ännu eländigare tillstånd som kallas tristess eller leda. Ett annat skäl, och det som Tännsjö betonar, är att bli åskådare för att beundra idrottsliga prestationer. De två slagen av skäl kan sammanfalla, men gör det långtifrån alltid.

Det först nämnda intresset (att önska viss segrare) kan finnas i idrott helt oberoende av nivå, medan det andra intresset (att vilja beundra) för det mesta är knutet enbart till elitidrott. Det är för övrigt bevisligen psykologiskt möjligt att beundra dem man vill ska förlora. I elitfotboll händer det ibland att de som kommit för att se sitt lag vinna applåderar en högst osedvanlig prestation från motståndarlaget.

Det finns också ett tredje betydelsefullt skäl till att bevista idrottstävlingar. Många tycker om själva tävlingsatmosfären även om de inte håller på någon av de tävlande eller förväntar sig beundransvärda prestationer.

En fjärde typ av möjligt skäl gäller endast mätningsidrotter. Man blir åskådare för att se ett rekord slås. Tännsjö sätter det ibland i första rummet (se tidigare citat om OS). Men det är omöjligt att förklara de stora återkommande åskådarmassorna vid t. ex. OS om man tror att de flesta kommer för att se världsrekord, olympiska rekord eller nationsrekord slås. Rekord slås, men inte

så ofta att publiken kan komma med en realistisk förhoppning om att få se sådana prestationer. I tävlingar där det är möjligt att slå rekord, så adderar normalt ett rekordslående något till publikens upplevelse, men det utgör inte ett avgörande skäl för dem att betala inträdesbiljetten.

Jag anser att spänningsmomentet i idrott (skäl ett och tre ovan) är fundamentalt för förståelsen av varför idrott inte bara har utövare utan också åskådare.

Min åsikt stöds av utvecklingen inom flera sporter. Längdskidåkning är en mätningsidrott där man antingen kan låta skidlöparna starta efter varandra med viss tidsmarginal och mäta den tid det tar för dem att åka den fastställda sträckan, eller så låta alla starta samtidigt (s.k. masstart) och sedan se i vilken ordning de kommer i mål. Masstart gör det lättare för publiken att se hur vid en viss tidpunkt läget är för olika löpare, vilket gör spänningsmomentet direkt synligt. Utvecklingen inom längdskidåkning har sedan slutet av 1980-talet gått mot att allt fler tävlingar anordnas med masstart. Detta för att dra mer publik.

Av samma skäl har man inom fler och fler lagidrotter infört möjligheten för en coach att ta en timeout. Det ger möjligheter för ett lag i underläge att organisera om sig en aning och kanske komma tillbaka in i matchen – och därigenom också öka spänningen för publiken.

Idrottens giganter och konstnärliga genier

DET ÄR EN fundamental skillnad, hävdar Tännsjö, mellan beundran inom idrottssfären och beundran inom konstsfären. I den förra går det enligt honom inte att skilja mellan person och prestation, medan så är fallet inom konst. Här, anser han, resulterar den konstnärliga prestationen i ett bestående verk som kan skiljas från den presterande personen, och det är enbart verket han anser man ska beundra. Jag citerar: »Här finns en viktig skillnad. Inom konsten finns något annat att beundra än konstnären, nämligen det konstnärliga verket med dess skönhet och lyskraft» (2018: 76).

Även om Tännsjö skjuter in sig på elitidrott, så är faktiskt hans

basala poäng att man egentligen aldrig bör *beundra personer som personer*. Inte ens konstnärliga genier, utan endast det bestående resultatet av deras aktivitet. Inom konsten men inte inom idrotten, hävdar han alltså, finns ett sådant resultat, det konstnärliga verket.

Jag har i tidigare artiklar påpekat att hans åsikt har den mycket märkliga konsekvensen att musik inte borde beundras före uppfinningen av grammofonskivan, och teater inte före uppfinningen av filmen. Tännsjö försöker nu äntligen replikera, och säger så här:

Argumentet [från Johansson] är inte bara spetsfundigt, det är också falskt. Visst fanns det musikaliska verk innan de kunde förevisas genom grammofoninspelningar. De förelåg i form av partitur. Och visst fanns det teaterproduktioner innan filmen uppkom. Det är sant att de hade en mindre bestående karaktär men kväll efter kväll kunde teaterbesökare ta del av *samma* föreställning. (2018: 76–77).

Ett konstigt svar. Vad gäller musik, så visar det ju inte att jag har fel, det bara förskjuter mitt argument bakåt i tiden. Musik kunde beundras innan notskriften uppfanns. Dessutom innebär hans åsikt att det bara är kompositörers nedskrivna verk som bör bli beundrade, inte de musiker som spelar upp partituret; men ett bra partitur kan tyvärr ges ett uselt framförande.

Vad gäller teater, så upphäver hans svar vad han hävdar om musik. Precis som en teaterföreställning kan upprepas kväll efter kväll, så kan många orkestrar helt utan noter framföra samma låtar kväll efter kväll.

Dessutom, om han är konsekvent, så kan han inte beundra performancekonst. I den går det lika lite, eller lika mycket (se nedan), som i idrott att skilja på personer och prestationer.

Jag finner Tännsjös just återgivna argumentering häpnadsväckande dålig. Och, om möjligt, än mer häpnadsväckande är att han blundar för det uppenbara faktumet att sedan länge också idrottstävlingar via film, video och TV-inspelningar görs till produkter. Fotbollskanalerna repriserar ofta tidigare spelade matcher.

Dock: det finns en skillnad mellan att vara idrottsåskådare och konstkonsument, men den har inget med distinktionen mellan förgänglig aktivitet och bestående verk att göra. Tännsjö lyckas inte se den p.g.a. sin bortabstrahering av idrottens spänningsmoment. Jag kan ta mig själv som exempel. Jag lyssnar ofta på ett och samma musikstycke år efter år, men ser aldrig om en fotbollsmatch. Varför? Jo, därför att mitt fotbollstittande oftast är förbundet med en nyfikenhet på och spänning kring hur matchen ska sluta. Men detta är förstås försvunnet i repris. Musiklyssnandet har däremot inget med upplevande av spänningsmoment att göra. Vad det än är som gör att jag tycker om ett visst musikstycke, så tål det betydande upprepning.

Fotboll kan emellertid vara mer än en fråga om hur matchen ska sluta. Här kan *som delmoment* finnas extraordinära prestationer vad gäller skott, dribblingar, framspelningar, brytningar och målvaktsräddningar. För fotbollsälskare blir de som små konstverk, och dessa kan vi – helt i enlighet med vad jag sagt om konst – med behållning se gång på gång. Det vet TV-kommentatorerna, vilka därför ofta visar sådana prestationer i repris.

I vissa typer av litterära och filmiska gestaltningar, deckare och actionfilmer, är också spänningsmomentet dominerande. Men i likhet med idrottens spänningsmoment så försvinner också det efter första läsningen/tittandet. En gestaltning av något finns emellertid fortfarande kvar, och får många att läsa/se boken/filmen mer än en gång.

Min poäng är: för idrottens åskådare så dominerar spänningsmomentet, medan för konstkonsumenter så dominerar med undantag för ett fåtal genrer gestaltningen. Skillnaden mellan idrott och konst består även när båda innehåller både konst och spänning.

Detta innebär emellertid inte att det finns en skillnad i den *typ av beundran* som idrottens giganter och konstnärliga genier får sig till dels. I båda fallen rör det sig först om att beundra enskilda prestationer – vare sig de ger upphov till en bestående produkt eller inte – och sedan, om en och samma person utför sådana prestationer gång på gång, beundra också personen.

Slutsats: trots att det är olika saker som beundras inom idrott och konst, så har själva beundrandet samma struktur; det är primärt prestationsinriktat och sekundärt personinriktat. Det är inte *begreppsligt* konstigare att beundra personer än att beundra produkter som de skapat eller förgängliga prestationer som de utfört. Men kanske det ändå är, som Tännsjö anser, något *politisk-filosofiskt* skumt med att beundra just personer? Mitt nekande svar kommer i nästa avsnitt.

Beundran och fascistiskt själsliv

BEUNDRAN IMPLICERAR FÖRAKT, det är i korthet Tännsjö ursprungliga okvalificerade tes. Enligt denna kan man inte beundra en person och dennes stora prestationsförmåga i ett visst avseende, utan att också förakta personer som i samma avseende har mycket liten förmåga. Tankegången kan låta bestickande men är felaktig. Ett citat:

Det vi beundrar är den individuella *prestationsförmågan* tagen i så lysande anspråk. [...] Men då finns där också en baksida: föraktet för svagheten. [...] Föraktet för svaghet är verkligen av ondo. Och jag vill tillägga att det bara är spegelbilden av vår beundran för styrka. (Tännsjö 2018: 73)

Kopplingen till fascism ser ut på följande sätt. Tännsjö är inte intresserad av fascism och nazism som politiska rörelser. Han riktar in sig på ett inslag i enskilda fascisternas själsliv. De bär på ett övermänniskoideal i vilket starka människor beundras och svaga människor föraktas. Hans polemiska poäng är att samma typ av själsliv döljer sig hos alla som beundrar elitidrottare, även om de har sina medvetna politiska sympatier hos anti-fascistiska partier och organisationer.

Hur försöker han då bevisa sin tes? Tännsjö åberopar märkligt nog varken direkt observerade psykologiska samband eller någon etablerad teori om det mänskliga psyket. Och skulle han försöka, så skulle han misslyckas. Enkla observationer visar att påståendet »*många* tycker om att beundra högpresterande personer och

att förakta lågpresterande» är sant, men också att Tännsjös påstående »*alla* som beundrar högpresterande personer föraktar lågpresterande» är falskt.

Tännsjö följer istället följande argumentationsbana. Beundran är ett slags värderande, och det är en rent begreppslig sanning att värderande tar grader: »Om någon är bäst är hon också bättre än andra» (2018: 78). Jag håller med. Och han fortsätter:

Värdeutsagan är en sak. Den har påståendekaraktär. Föraktet, däremot är en emotion. Vad säger att emotionen måste följa värderingen? Man behöver inte förakta det man anser vara mindre värt. Är detta en möjlig hållning? (2018:79)

Ja, verkligen! Hållningen är bevisligen möjlig eftersom den faktiskt finns. För att komma undan det uppenbara faktumet att hans tes är falsk, så tillgriper Tännsjö semantiska och vetenskapsfilosofiska knep. Han skriver:

Om den [nämnda hållningen] är möjlig beror på vad man menar med att »förakta» någon. [...] Förakt är emellertid en speciell känsla och uttrycket är inte entydigt. Om man i begreppet förakt lägger in en *aggressiv* hållning, en önskan att utplåna och förstöra, är det sant att nedvärdering inte behöver medföra förakt. Man kan istället tycka synd om den lågpresterande. Man kan ha en önskan att på olika hjälpa denne. Ändå tror jag gränsen är hårfin mellan ett sådant *sympatiserande förakt* [min kursivering] och ett aggressivt. (2018: 79)

Genom det citerade kvalificerar Tännsjö sin ursprungliga tes. Istället för den tidigare enkla tesen att beundran implicerar förakt, möter vi nu åsikten att beundran implicerar åtminstone sympatiserande förakt, även om beundran inte alltid implicerar aggressivt förakt.

I mina öron låter det av Tännsjö skapade uttrycket »sympatiserande förakt» tyvärr som en självmotsägelse. I vissa kontexter är »förakt» synonymt med de hårda termerna »hat» och »avsky» (»aggressivt förakt»?), och i vissa andra med de mildare »ringaktning» och »missaktning» (»sympatiserande förakt»?),

men jag tycker att inte bara uttrycket »sympatiserande hat/avsky», utan också »sympatiserande ringaktning/missaktning», låter själv motsägande.

Det är förstås tillåtet att försöka tillföra språket nya begrepp. Kanske begreppet sympatiserande förakt metaforiskt fångar vad Tännsjö upplever hos sig själv, men han skriver felaktigt som om begreppet inte är i behov av någon utläggning. Ur vetenskapsfilosofiskt perspektiv så ser införandet av begreppet ut som en s.k. ad hoc-hypotes. Ett postulat (det finns sympatiserande förakt) införs enbart för att försvara en gammal vederlagd älsklingshypotes (beundran implicerar förakt).

Trots det nu sagda, så har jag en viss förståelse för Tännsjös modifiering. I sin första artikel är han noga med att poängtera att han inte sätter sig på några höga moraliska hästar, utan själv också spontant beundrar elitidrottare (speciellt den kubanske medeldistanslöparen Juantorena). Jag känner Tännsjö bara ytligt, men har genom decennierna ändå haft svårt tro att han verkligen tillhör den föraktartyp han 1994 påstod sig tillhöra. Så utifrån detta mitt personliga perspektiv framstår hans nu gjorda kvalificering av sitt förakt som trovärdigt. Men jag vidhåller att den nya begreppsbildningen är semantiskt och vetenskapsfilosofiskt suspekt.

Må, med detta sagt, det nu vara hur som helst med existensen av sympatiskt förakt. Personligen är jag nämligen övertygad om, att många som beundrar elitidrottare i en viss idrott inte känner ens tännsjöiskt sympatiserande förakt gentemot de som är dåliga amatörer i samma idrott.

Det finns gott om personer som verkligen tycker om både att beundra och att förakta; det vill jag inte på något sätt förneka. Och de bör försöka dämpa sitt behov av att förakta. Men det kan de göra utan att också behöva göra sig av med sin personbeundran.

Avslutande reflektion

ATT FÖRVERKLIGA TÄNNSJÖS synsätt skulle göra livet trist återhållsamt inte bara för vanligtvis utlevande idrottssupportrar, utan också för stillsam konsertpublik. Alla långa och kraftiga

ETIKPROFESSORN OCH IDROTTE:
OM IDROTT, KONST, BEUNDRAN OCH FASCISTISKT SJÄLSLIV

applåder över dirigenters och soloartisters förgängliga prestationer är ju enligt Tännjö också uttryck för ett fascistiskt själsliv.

→

Ingvar Johansson är professor emeritus med anknytning till Institutionen för idé- och samhällsstudier, enhet för filosofi, vid Umeå universitet

Noter

1. Att jag skriver »svenska försök» beror på att Tännjö också fört fram sina åsikter på engelska (Tännjö 2000a). Det har jag också gjort (Johansson 1998), och sänt dem till den antologi där Tännjöns nämnda uppsats finns. Men antologins redaktörer, Tännjö själv och C. Tamburrini, refuserade mig.

2. Inom human- och samhällsvetenskaplig idrottsforskning finns en debatt om vilka termer som bör användas och hur de bör definieras; se (Hjelm 2015). Syftet med den här artikeln är av sådan art att jag kan tillåta mig ställa mig vid sidan av den debatten.

3. I (Johansson 1990) talar jag istället om två olika typer av konkurrens, *motkonkurrens* och *parallellkonkurrens*.

4. Jag håller mig till vad som vanligtvis kallas idrott. Men distinktionen jag infört kan också tillämpas på rent mentala tävlingar. Schack mellan människor är konfrontationsidrott, och minnesmästartävlingar är mätningssidrott.

5. Här finns mer att säga. Hur många poäng ett visst land ger till ett visst bidrag bestäms av två faktorer, dels av en telefonröstning och dels av en jurygrupp. Den senare är tänkt att fungera ungefär som domargrupperna i bedömningssporter gör, och alltså bedöma någon slags musikalisk kvalitet. Telefonröstningen är däremot en ganska direkt popularitetsomröstning, d.v.s. de flesta röstande följer den relativistiska devisen »låt x tycker JAG är bäst». Men den har en egendomlighet. När man talar om popularitet, så brukar varje persons gillande räknas bara en gång. I de nämnda telefonröstningarna tilläts däremot en och samma person rösta flera gånger på samma artist. Verkligen något som inte bör överföras till den politiska arenan.

6. Det stora problemet för idrottsrörelsens *frivilliga* barn- och ungdomsidrott är, att om enbart det lekfulla betonas så slutar vissa för att det blir för trist, medan om enbart tävlingsmomentet betonas så slutar vissa andra för att det blir för stressigt. Någon generell lösning på detta dilemma tror jag inte står att finna. Vad däremot gäller den *obligatoriska* skolidrotten, så tycker jag saken är enkel. Den ska betraktas som motionsidrott.

Referenser

ASPLUND, JOHAN (1970) »Om undran inför samhället», Argos.
HJELM, JONNY (2015) »Idrott, tävling och allvar. En kritisk granskning av svensk idrottsforskning», idrottsforum.org.

- JOHANSSON, INGVAR (1990) »Sanning och konkurrens», *Sociologisk forskning*, 1990(3), ss. 47–57.
- JOHANSSON, INGVAR (1994) »Att idrott skall vara så svårt att förstå», *Filosofisk Tidskrift*, 1994(4), ss. 47–50.
- JOHANSSON, INGVAR (1998) »Philosophical Anthropology Instead of Nationalism», uppsats presenterad vid *Sport Philosophy Conference* i Göteborg 28–29 maj 1998.
- JOHANSSON, INGVAR & HJELM, JONNY (2012) »Humanism och idrott», *Sans magasin* e-bilaga: fritanke.se/omvarld/humanism-och-idrott/.
- TÄNNSJÖ, TORBJÖRN (1994) »Elitidrott liknar fascism», *Dagens Nyheter* (DN Debatt), 8 aug 1994.
- TÄNNSJÖ, TORBJÖRN (2000A) »Is It Fascistoid to Admire Sports Heroes?», i: T. Tännsjö och C. Tamburrini (red.) *Values in Sport*, E. & F.N. Spon, ss. 9–23.
- TÄNNSJÖ, TORBJÖRN (2000B) »Elitidrotten bygger på osunda värderingar», i: T. Tännsjö *Filosofi & Politik*, Manifest 2000, ss. 155–167.
- TÄNNSJÖ, TORBJÖRN (2012) »Den olympiska tanken granskad», *Sans magasin* 3/2012, ss. 12–15.
- TÄNNSJÖ, TORBJÖRN (2018) »Elitidrott och förakt för svaghet», kap. 5 i: T. Tännsjö *Etikprofessorn*, Fri Tanke Förlag, ss. 70–84.